

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติหรือความเป็นมาแห่งการแพทย์ของมนุษย์ มีบทบาทต่อชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในปัจจัย ๔ ที่ควรศึกษา คือ เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งภาษาพระวินัยเรียกว่า จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร^๑ ถึงคราวเจ็บไข้ได้ป่วย มนุษย์ต้องพึ่งอาศัยยารักษาโรค ยาที่รักษาโรคได้มาจากไหน ก็เก็บรวบรวมมาจากธัญพืชและพันธุ์พืชต่างๆ แร่ธาตุ สัตว์ ที่เรียกว่า สมุนไพรร วมอยู่ และเกิดขึ้นในป่า หรือเกิดขึ้นตามหัวไร่ปลายนา หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นแพทย์ใหญ่ในพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลมีคนถามท่านว่า ในป่ามีต้นไม้ชนิดใดบ้างใช้เป็นยาไม่ได้ ท่านตอบว่า ในป่าไม้และต้นไม้ ธัญพืชต่างๆ ล้วนแต่เป็นเภสัชทั้งสิ้น^๒ คนในสมัยโบราณล้วนแต่ใช้สมุนไพรรในป่าในดงเป็นยาบำบัดรักษาโรคได้ทั้งนั้น เมื่อวิทยาศาสตร์เจริญขึ้น การรักษาโรคแบบแผนโบราณก็ได้รับการพัฒนาการมาเป็นการรักษาโรคแบบแผนปัจจุบัน โดยวิธีสกัดเคมีจากพืช ธัญพืช ประเภทต่างๆ ที่เก็บได้จากป่า หรือตามหัวไร่ปลายนามาเป็นเภสัช หรือ “เมดิซิน - Medicine” มีประเภทวิธีการบำบัดรักษาทั้งภายในและภายนอก เช่น กิน ทา พอก เป็นต้น ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันทั่วไปทั้งประเทศไทยและต่างประเทศ

ดังนั้น ยาสมุนไพรรที่ได้จากพืช ธัญพืช และแร่ธาตุ สัตว์ เพื่อใช้ประกอบเครื่องยาไทยหรือตำรับยาแผนโบราณ เพื่อใช้ประโยชน์ในการบำบัดรักษาโรคได้ตามความเหมาะสม เภสัช ๕ ชนิดดังปรากฏในพระวินัยปิฎก ในหมวด เภสัชขันธกะ ปัญจเภสัชชกถา ว่าด้วยว่าด้วยทรงอนุญาตเภสัช ๕ ชนิด ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาลเพื่อแก้โรคหรือรักษาโรค หมายความว่าให้ใช้เป็นยาได้ทุกเวลา เภสัชทั้ง ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย^๓ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งในปัจจัย ๔ ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต คือ ปิณฑบาต ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค (เภสัช ยาต้องด้วยน้ำมูตรเน่า) และปัจจัยหลักอีกอย่างที่ขาดไม่ได้ คือ พืชสมุนไพรรที่ประกอบเครื่องยา ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๑/๑๓๕.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๙/๑๘๑-๑๘๒.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐/๔๓-๔๕.

มูลาภิเษกชกกา ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องยามีรากไม้ เรื่องรากไม้ที่เป็นยา^๔ ในเรื่องพืชวัตถุ ได้แก่ ขิง ข่า ตรีศไคร้ กระเทียม ก้านบัว เป็นต้น^๕ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต

ส่วนความสำคัญของปัญหาเพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบว่า ยาสมุนไพรแบบสมัยโบราณ เป็นยาที่สามารถรักษาโรคให้ชาวบ้านขึ้นพื้นฐานได้ หรือเป็นการปฐมพยาบาลขั้นแรก ส่งผลในการบำบัดรักษาไม่แพ้ยาแบบปัจจุบันเช่นกัน โดยเฉพาะคนยากจน พวกรากหญ้า อยู่ถิ่นไทยแดนไกล ถิ่นทุรกันดาร ขนบอยู่ห่างไกลความเจริญ ยังใช้พืชสมุนไพรในชีวิตประจำวันอยู่ เป็นการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย หรือแบบเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ควรเรียนรู้การใช้สมุนไพรไว้ด้วย ซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุข

ปัจจุบันประเทศไทยให้ความสำคัญต่อการแพทย์แผนไทยมากขึ้น ในพระราชบัญญัติสุขภาพ พ.ศ.๒๕๕๐ ได้ระบุให้จัดทำธรรมนูญสุขภาพแห่งชาติขึ้น โดยกำหนดให้มีสาระการส่งเสริมสนับสนุนการใช้และพัฒนากการแพทย์แผนไทยด้วย รวมทั้งระบุวาทโยบายใดที่คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ ให้ถือว่าผูกพันหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องจะต้องดำเนินการต่อไปตามอำนาจหน้าที่ของตน นอกจากนั้นคณะรัฐมนตรียังได้ให้ความเห็นชอบแผนยุทธศาสตร์ชาติ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไท พ.ศ.๒๕๕๐ – ๒๕๕๔ ซึ่งกำหนดเป้าหมายไว้ว่า จะมีระบบบริการการแพทย์แผนไทยที่มีมาตรฐาน และคุณภาพทัดเทียมกับระบบบริการการแพทย์แผนปัจจุบัน ภายใน ๕ ปี มีการผลิตยาไทยและสมุนไพรทุกระดับที่มีคุณภาพและมาตรฐาน และมีการเพิ่มคุณค่าปริมาณการใช้ยาไทยและยาสมุนไพรเพื่อให้ประเทศสามารถพึ่งตนเองได้^๖

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์พืชสมุนไพรทางการแพทย์แผนไทยเพื่อบำบัดรักษาโรคในพระพุทธศาสนา เพื่อให้สอดคล้องและตอบรับในสังคมไทยปัจจุบัน เพื่อนำเอาผลประโยชน์จากพืชสมุนไพรมาประกอบเครื่องยา และสูตรตำรับยา^๗ ในการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนไทยประยุกต์ ในการบำบัดและรักษาโรกภัยไข้เจ็บ ที่เป็นปัญหาต่อสุขภาพมนุษย์และสัตว์ ทั้งนี้ โดยตระหนักถึงความสำคัญของการแพทย์แผนไทย และเชื่อว่าพืชสมุนไพรเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะส่งเสริมบทบาทแก้ปัญหาเรื่องสุขภาพ ในด้านการเฝ้าระวังรักษาโรคเหมือนดังครั้งพุทธกาลหรือในสมัยโบราณกาล และปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์การแพทย์ได้มีบทบาทจึงทำให้มีการพัฒนากการแพทย์

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖-๔๘.

^๕ วุฒิ วุฒิธรรมเวช, สารานุกรมสมุนไพรรวมหลักเภสัชกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑๕.

^๖ ศุภกิจ สุวรรณไตรย์ และคณะ, การแพทย์แผนไทยในคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, (กรุงเทพมหานคร : ศุภนิชการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

^๗ สูตรตำรับยา หมายถึงส่วนประกอบสำคัญของจากสมุนไพรรายการนั้นๆ โดยแสดงปริมาณในหน่วยเมตริก ทั้งนี้ไม่รวมส่วยประกอบอื่นที่เป็นสารช่วยในการผลิตยา (pharmaceutical necessities) เช่น ยึดเกาะ สารหล่อลื่น วัตถุกันเสีย วัตถุแต่งสี กลิ่น รส

แผนไทยก้าวเข้าสู่กระบวนการแห่งการเรียนรู้ที่เรียกว่า “สหวิทยาการ” ก็เจริญในอีกระดับหนึ่ง แต่การพัฒนาการแห่งสมุนไพรไทยก็ต้องดำเนินอยู่ตลอดเวลา ดังที่ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปในสังคมปัจจุบัน และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ต้องอาศัยหลักธรรมว่าด้วยสุขภาพอนามัยที่เรียกว่า “พุทธบูรณาการ” ซึ่งเป็นศาสตร์ที่สามารถประยุกต์เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ ในการดูแลสุขภาพในสังคมไทย ดังเช่นการพัฒนาการพืชสมุนไพรในพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนไทยปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยกำลังดำเนินการศึกษาค้นคว้า และนำเสนอต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อบูรณาการวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบันกับวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตเอกสาร ผู้วิจัยแบ่งเป็น ๒ ข้อมูล ดังนี้

๑) ศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก และอรรถกถา เป็นหลัก

๒) ศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามแนวทางการแพทย์แผนไทยปัจจุบัน จะศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการต่างๆ และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ ขอบเขตเนื้อหา

๑.๓.๒.๑ ศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๓.๒.๒ ศึกษาวิธีการใช้ยาสมุนไพร โดยประเภท และองค์ประกอบ เพื่อบำบัดรักษาโรค

๑.๓.๒.๓ วิธีการใช้ยาสมุนไพรตามแนวทางการแพทย์แผนไทยปัจจุบัน

๑.๓.๓ การบูรณาการ

วิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบันกับวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อการบำบัดและรักษาโรค

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ วิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ วิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การบูรณาการวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยปัจจุบันกับวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สมุนไพร หมายถึง ผลิตผลธรรมชาติได้จาก พืช สัตว์ และแร่ธาตุที่ใช้เป็นยา หรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม น้ำผึ้ง รากดิน (ไส้เดือน) เขากวางอ่อน กำมะถัน ยางน่อง โล่ดิน เป็นต้น^๔

พืชสมุนไพร หมายถึง หมายถึงส่วนต่างๆ ของพืชที่สามารถนำมาใช้ทำเป็นยา บำบัดรักษาโรค ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำเอาสมบัติของพืชแต่ละชนิดมาประยุกต์ใช้สำหรับพันธุ์พืชโดยทั่วไปมีหลากหลายชนิดที่ต่างชนิดกัน แต่มีคุณสมบัติในการรักษาโรค หรือบำบัดอาการเดียวกันได้ ดังนั้นการนำพืชใดมาใช้บำบัดอาการใดนั้น ควรศึกษาจากผู้ที่มีความรู้ให้ถูกต้อง และรอบคอบเสียก่อน^๕

วิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง วิธีการนำยาสมุนไพรมาใช้บำบัดโรค ที่เกิดทางด้านร่างกาย ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งมีวิธีการของพระพุทธเจ้า และพระสาวกได้ทำเป็นตัวอย่าง และวิธีการของหมอชีวกโกมารภัจ รวมถึงวิธีการที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา เช่น คัมภีร์วิสุทธีมรรค คัมภีร์วิมุตติมรรค และ ชาดก

บูรณาการวิธีการใช้สมุนไพร หมายถึง การนำเอาวิธีการใช้ยาสมุนไพร ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระวินัยปิฎก เป็นต้น หรือ สมุนไพรที่อยู่แล้วในสมัยพุทธกาล ที่มีความสอดคล้องเหมือนกันกับการใช้ยาสมุนไพรในการแพทย์แผนไทยโบราณ และในปัจจุบัน

การแพทย์แผนไทย หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการวินิจฉัยโรค บำบัดรักษา ป้องกันโรค หรือ การส่งเสริมฟื้นฟูสุขภาพมนุษย์ หรือสัตว์ การตรวจครรภ์ การนวดแผนไทย และให้ความหมาย ซึ่งรวมถึงการเตรียมการผลิตยาแผนไทย การประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้ หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา การแพทย์แผนไทยตั้งแต่เดิมคล้ายคลึงกับการแพทย์แผนโบราณอื่นๆ คือ มีความแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยในมนุษย์

การแพทย์แผนโบราณ หมายถึง รูปแบบของยาแผนโบราณ เป็นการนำเอาสมุนไพร (จากพฤกษชาติ สัตว์ หรือแร่) มาผสม ปูรง หรือแปรรูปสมุนไพรที่ถูกแปรรูปเป็นยาแผนโบราณ เพื่อใช้บำบัดและรักษาโรค อันเกิดจากการเจ็บป่วยของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นทางร่างกาย โรคซึมเศร้า อันเกิดทางจิตใจ เป็นต้น ในรูปแบบองค์ประกอบยาจะมีทั้งที่อยู่ในรูปยาน้ำ ยาเม็ดหรือแคปซูล ที่เห็น

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓๒.

^๕ เศรษฐมนตร์ กาญจนกุล, ร้อยพรรณพืชสมุนไพร สมุนไพรใกล้ตัว, (กรุงเทพมหานคร : เศรษฐศิลป์ ๒๕๕๑), หน้า ๕.

กันเจนตา คือ อยู่ในรูปของยาลูกกลอนและยาผง เป็นต้น การใช้ยาสมุนไพร เริ่มแต่ยุคสมัยพุทธกาล มีหมอชีวกโกมารภัจจ์ ซึ่งเป็นหมอประจำตัวของพระพุทธองค์ ในการแพทย์แผนโบราณนี้ส่วนมากใช้พืชสมุนไพรเป็นองค์ประกอบในการรักษาโรค

ยาแผนปัจจุบัน คือ ยาที่ใช้กันในปัจจุบัน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้จากยาแผนโบราณ มีการแยกแยะยา (ตัวยาสำคัญ) ที่มีในพืช หรือสัตว์ มาทำให้บริสุทธิ์ ตามกรรมวิธีแผนใหม่ หาสูตรโครงสร้าง และสังเคราะห์เลียนแบบสูตรที่หาได้ตลอดจนทำการสังเคราะห์ยาขึ้นใหม่ เพื่อให้ได้ยาที่มีคุณภาพดี และมีพิษน้อย ในการรักษาและบำบัดโรคอันเกิดทางกายให้บรรเทาเบาบางและหายในที่สุด

เชิงพุทธบูรณาการ หมายถึง หลักการเชิงพุทธศาสตร์ในเชิงเปรียบเทียบว่าสามารถบูรณาการรวมเข้ากันได้ และเป็นแนวทางที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักการสมัยใหม่ได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นานกว่าสองพันห้าร้อยกว่าปีมาแล้วก็ตาม เช่น “อนุญาตให้ดื่มยาผลสมอดองน้ำมูตรเน่า” เพื่อเป็นการบำบัดและรักษาโรคภัยอาพาธของหมู่คณะสงฆ์ในยุคสมัยนั้น จนถึงปัจจุบัน ยังบูรณาการ ให้เป็นยาระบายในปัจจุบัน

ยาสมุนไพร หมายถึง ยาที่ได้จากพืช สัตว์ แร่ธาตุ ที่ยังมิได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพสมุนไพรนอกจากจะใช้เป็นยาแล้วยังให้ประโยชน์เป็นอาหาร ใช้เตรียมเป็นเครื่องดื่ม ใช้เป็นอาหารเสริม เป็นส่วนประกอบในเครื่องสำอาง ใช้แต่งกลิ่น แต่งสี อาหาร และยา ตลอดจนใช้เป็นยาฆ่าแมลง และในทางตรงข้ามมีสมุนไพรจำนวนไม่น้อยมีพิษ ถ้าใช้ไม่ถูกวิธี หรือใช้เกินขนาดจะมีพิษถึงตายได้ ดังนั้น การใช้สมุนไพรจึงควรใช้ด้วยความระมัดระวังและใช้อย่างถูกต้อง ปัจจุบันมีการตื่นตัวในการนำสมุนไพรมาใช้พัฒนาประเทศมากขึ้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ทวี วรคุณ กล่าวไว้ในเรื่อง “หมอชีวกโกมารภัจจ์” มีประเด็นในการใช้พืชสมุนไพรใช้เป็นยาบำบัดและรักษาโรคของหมอชีวก โกมารภัจจ์ โดยเนื้อความตอนหนึ่งว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์ถวายพระโอสถขับถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธรูปประสงค์จักเสวยยาถ่าย เพื่อขับถ่ายสิ่งที่ไม่ดีอันเป็นโทษออกเสียจากพระวรกายจึงรับสั่งกะพระอานนท์ผู้เป็นพระสาวกพุทธอุปัฏฐากว่า อานนท์ ตาคตประสงค์จะฉนยาขับถ่าย พระอานนท์จึงไปหาหมอชีวกโกมารภัจจ์ แจ้งพระพุทธรูปประสงค์เรื่องนี้ให้หมอชีวกโกมารภัจจ์ทราบ ฉะนั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์จึงจัดการปรุงยาตามที่พิจารณาว่าสมควรแล้วนั้น จนแล้วเสร็จ นำก้านอุบล ๓ ก้านที่อบแล้วเพื่อเป็น

พระโอสถข้าบถ่าย ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่ประทับ ถวายบังคมพระองค์แล้ว น้อมก้านอุบล ถวายครั้งละหนึ่งก้าน และได้กราบทูลอธิบายโดยลำดับด้วยถวยก้านอุบลก้านที่ ๑ ก่อน^{๑๐}

เบญจพรรณ คิงขราภูมิ ได้กล่าวไว้ในหนังสืองานเขียนเรื่อง “สมุนไพรเป็นยา MEDICINAL HERBS” ว่า สมุนไพร เป็นสิ่งอยู่คู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณกาล แม้ว่าในปัจจุบัน วิทยาการแพทย์จะก้าวหน้าไปสักเพียงใด แต่คุณประโยชน์ของสมุนไพรก็ยังมียาทาต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของมนุษย์ ผ่านการถ่ายทอดจากบรรพชนที่ได้พิสูจน์ผ่านประสบการณ์ว่า สมุนไพรนั้น เปี่ยมไปด้วยคุณประโยชน์มากกว่าโทษ^{๑๑}

วุฒิ วุฒิธรรมเวช ได้อธิบายหลักเภสัช ๔ ไว้ในหนังสือ “เภสัชกรรมไทยรวมสมุนไพร ฉบับปรับปรุงใหม่” ว่า เภสัชวัตถุ คือ วัตถุธาตุานานาชนิดที่นำมาใช้ปรุงเป็นยารักษาโรค ท่านแบ่งไว้ เป็น ๓ ประเภทคือ ประเภทที่ ๑ เรียกพืชสมุนไพร ได้แก่ พืชพรรณไม้นานาชนิดที่จะนำมาใช้ปรุงเป็น ยารักษาโรค จะต้องรู้จักว่าเอาส่วนใดมาทำยา เช่น ราก แก่น เปลือกต้น กระพี้ ดอก ใบ ลูก เปลือก ลูก ฝัก เมล็ด เกสร ยาง หัว เหง้า หรือใช้ทั้ง ๕ เป็นต้น และต้องรู้จักด้วยยา ๕ ประการ คือ ลักษณะ สี กลิ่น รส ชื่อ ว่าเป็นอย่างไร ซึ่งพืชวัตถุเหล่านั้นท่านแบ่งออกได้เป็น ๕ จำพวก คือ

๑. จำพวกต้น เช่น ต้นขี้เหล็ก ต้นมะหาด ต้นมะเกลือ เป็นต้น
๒. จำพวกเถา-เครือ เช่น เถาวัลย์เปรียง ขมิ้นเครือ เถาคันแดง เป็นต้น
๓. จำพวกหัว-เหง้า เช่น กระพี้ ชิง ข่า กระดาดแดง กลอย เป็นต้น
๔. จำพวกฝัก เช่น ฝักกระชับ ฝักกูด ฝักกาดนา ฝักปรง เป็นต้น
๕. จำพวกหญ้า เช่น หญ้าดอกขาว หญ้าคา หญ้าน้ำดับไฟ เป็นต้น^{๑๒}

รองศาสตราจารย์ประทีป ชุมพล กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์การแพทย์ไทย : กรณีศึกษาจากเอกสารตำรายา” ว่า การแพทย์แผนไทยได้รับอิทธิพลจากการแพทย์แบบอายุรเวทใน ศาสนาฮินดู แต่การวิจัยครั้งนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า ปรัชญาการแพทย์แผนไทยได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ติกิจฉา” และได้ผสมผสานกับการแพทย์พื้นบ้านที่ผ่านประสบการณ์และ กระบวนการเรียนรู้มายาวนานจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้น การแพทย์แผนไทยนับเป็นภูมิ ปัญญาไทยอย่างแท้จริง^{๑๓}

^{๑๐} ทวี วรคุณ, **หมอชีวกโกมารภัจจ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๒.

^{๑๑} เบญจพรรณ คิงขราภูมิ, **สมุนไพรเป็นยา MEDICINAL HERBS**, (กรุงเทพมหานคร : ยูโรปา เพรส, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

^{๑๒} วุฒิ วุฒิธรรมเวช, **เภสัชกรรมไทยรวมสมุนไพรฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรี้นต์ เฮาส์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๕.

^{๑๓} รองศาสตราจารย์ประทีป ชุมพล, **ประวัติศาสตร์การแพทย์ไทย : กรณีศึกษาจากเอกสารตำรายา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘๔.

รุ่งรัตน์ เหลืองนทีเทพ กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พืชเครื่องเทศและสมุนไพร” ถึงประวัติการใช้พืชสมุนไพรทั้งในแง่การบำบัดรักษาโรคและคุณค่าทางอาหาร และได้จำแนกพืชสมุนไพรเป็นประเภทยา รับประทานและยาใช้ภายนอก ได้ระบุพืชเครื่องเทศและสมุนไพรที่แพร่หลายในเมืองไทยถึง ๔๐ ชนิด^{๑๔}

คณะกรรมการพัฒนาบัญชียาหลักแห่งชาติ ได้จัดทำ “คู่มือการใช้ยาจากสมุนไพร ในบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕” โดยทำการทบทวนบัญชียาจากสมุนไพรทั้งระบบ รวมทั้งทำการพัฒนาสายการเภสัชตำรับโรงพยาบาลไว้ในบัญชียา เช่นเดียวกับยาแผนปัจจุบัน เพื่อให้ครอบคลุมการป้องกันโรคและการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขของประเทศชาติมากขึ้น โดยแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณหรือยาดำรับจำนวน ๕๐ ตำรับ และกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพร ๒๑ รายการ^{๑๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือ “การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์” ว่า การแพทย์เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ รักษาบทบาทที่แท้ตามธรรมชาติ ก็จะมีผลผลิตที่ดีแน่นอนยิ่งกว่าความหวังของคนไข้ และจะเป็นฐานที่มั่นคงรองรับบทบาททุกอย่าง โดยที่บทบาทอื่นจะมาเป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้แพทย์เป็นผู้มีสิ่งใดที่สร้างสรรค์ พัฒนาสังคม เพื่อจะได้แก้ปัญหาของมนุษย์ นำโลกไปสู่ความสุขและความร่มเย็น พร้อมกับที่แพทย์เองก็มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขอยู่ในตัวเองแท้จริงด้วย^{๑๖}

รศ.ดร. สมพร กันทรดุษฎี-เตรียมชัยศรี กล่าวไว้ในหนังสือ “สมาธิบำบัดแบบ SKT รักษาสารพัดโรคได้ด้วยตนเอง” ว่า สมาธิเป็นองค์ความรู้ที่เป็นอภิปรัชญา (Metaphysic) เป็นเรื่องวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมในการนำ พัฒนาค้นเองแบบองค์รวม เพื่อการสร้างความสุขที่แท้จริง ซึ่งในหนังสือนี้ได้แนะนำการปฏิบัติสมาธิด้วยการหายใจ คล้ายคลึงกับอาณานปานสติกรรมฐาน^{๑๗}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ในหนังสือ “ยาระงับสรรพโรค” ว่ามีโรค ๒ อย่าง คือโรคทางกายกับโรคทางใจหรือจิตใจ ซึ่งอย่างหลังมี ๒ ชนิด คือโรคทางสติปัญญาหนึ่งกับโรคทางวิญญาณอีกโรคหนึ่ง เช่นความรัก ความโกรธ ความอิจฉาริษยา ความหึงหวง เป็นต้น รวมถึงการที่จะหา “เครื่องยา” เพื่อมารักษาอาการที่เกิดขึ้นด้วย เช่น ยาขนาน “ไม่รู้ไม่ชี้”, “ช่างหัวมัน”, “อย่างนั้นเอง” และ “ไม่มีกู-ของกู” เป็นต้น^{๑๘}

รุจิราภ อรรถลิขัฐ และคณะ ได้ศึกษาพบว่า หมอพื้นบ้านก็คือบุคคลที่มีวิถีชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน อาศัยความรู้ด้านการแพทย์พื้นบ้านที่สืบทอดมาจากคนรุ่นเก่าและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นได้บริการรักษาด้วยสมุนไพรและวิธีแบบธรรมชาติแก่สมาชิกในชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยกัน

^{๑๔} รุ่งรัตน์ เหลืองนทีเทพ, **พืชเครื่องเทศและสมุนไพร**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑-๓.

^{๑๕} คณะกรรมการพัฒนาบัญชียาหลักแห่งชาติ, **คู่มือการใช้ยาจากสมุนไพร ในบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักยา สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๒.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๕-๑๔๗.

^{๑๗} รศ.ดร. สมพร กันทรดุษฎี-เตรียมชัยศรี, **สมาธิบำบัดแบบ SKT รักษาสารพัดโรคได้ด้วยตนเอง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๔), หน้า คำนำ.

^{๑๘} พุทธทาส, **ยาระงับสรรพโรค**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๕๐), หน้า ๖-๘๗.

หมอพื้นบ้านใช้ยาสมุนไพรแบบตำรา (ยาหมู) รักษาผู้ป่วย หมอพื้นบ้านแต่ละคนมักมีตำรับยาที่ใช้บ่อยคนละ ๑ - ๑๐ ตำหรับ ยาที่ใช้มักหาเก็บเอาและซื้อตามร้านขายยาแผนโบราณ^{๑๙}

เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ ได้กล่าวถึงยาสมุนไพรไว้ว่า ยาสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์หรือยาที่สามารถก่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชนอีกระดับหนึ่ง ในช่วงที่ผ่านมากระทรวงสาธารณสุขได้มีนโยบายส่งเสริมการผลิตและการใช้สมุนไพรทั้งในระดับอุตสาหกรรมและในรูปสาธารณสุขมูลฐาน ในระดับอุตสาหกรรมนั้น ปัจจุบันองค์การเภสัชกรรมได้ผลิตยาสมุนไพรสำเร็จรูปหลายชนิด เช่น กระเทียมสกัด ขมิ้นเป็นแคปซูล ยาแก้ไอมะแว้ง ยาระบายมะขามแขก ซึ่งสนับสนุนในระบบบริการสาธารณสุขของรัฐและประชาชนทั่วไป ในระดับสาธารณสุขมูลฐานก็ได้รับการผสมผสานให้มีการดำเนินงานด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรชุมชน รวมทั้งมีคลินิกบริการด้านการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลชุมชนและสถานีนอามัย^{๒๐}

ยงยุทธ์ วัชรดุลย์ ได้พูดถึง สถานภาพหมอแผนโบราณที่รักษาโรคกระดูกและข้อในประเทศไทยว่า มีแพทย์แผนโบราณหรือหมอพื้นบ้านที่ผู้ป่วยนิยมไปบำบัดรักษาเฉลี่ยประมาณวันละ ๑-๕ คน และมีหมอพื้นบ้านที่ผู้ป่วยนิยมไปรักษาโรคกันเป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับโรคอื่นๆ เพราะผู้ป่วยและญาติมีความเชื่อถึงความศรัทธาในศักยภาพของการรักษาโรคกระดูกของหมอน้ำมนต์ และหมอน้ำมนต์ที่รักษาได้เป็นอย่างดี ซึ่งบางแห่งมีการรักษาโดยใช้สมุนไพรประกอบด้วยเพื่อบรรเทาความเจ็บปวด^{๒๑}

พระ บุญจริง ได้กล่าวในหนังสือ การแพทย์แผนโบราณภูมิปัญญาบรรพชนว่า สาเหตุของการเกิดโรคนั้นเนื่องมาจากการดำรงชีวิตของคนไข้แต่ละคน ดังนั้น แพทย์แผนโบราณจึงพยายามตรวจหาลักษณะทางกายและใจของคนไข้ โดยเฉพาะการรักษาที่ใช้วิธีปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องและความไม่สมดุลของผู้ป่วยแต่ละคน การรักษาคนตามหลักของยาสมุนไพรถ้ารักษาไม่ถูกต้องกับธาตุของคนไข้การรักษาก็ยาก ดังนั้นจึงมีการดูวันเดือนปีเกิดของคนไข้เสียก่อนว่าเป็นธาตุอะไรแล้ววางยารักษาตามธาตุของคนไ้นั้น หมอต้องรู้จักวางยาแล้วผลการรักษาจึงจะได้ผล คนไข้มีกำลังใจของคนไข้ดีผลของการรักษาก็ง่ายขึ้น สุขภาพของคนไข้ก็ดีขึ้นทำให้ทานยาและอาหารได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวคนไข้เองว่าจะมีกำลังใจดีแค่ไหน และปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอหรือไม่เท่านั้น เพราะการรักษาคนไข้เองก็

^{๑๙} รุจินารถ อรรถสิทธิ์, คุณสมบัติและพฤติกรรมของหมอพื้นบ้านในชุมชน, สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน โครงการสมุนไพรเพื่อพึ่งตนเอง อายูรเวทวิท, (ชีวโกมารภัจ), ๒๕๒๙. หน้า ๑๐.

^{๒๐} เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, สรุปรายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ, เรื่องการนวดไทยสำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข, ๒๕๓๗. หน้า ๑.

^{๒๑} ยงยุทธ์ วัชรดุลย์, สถานภาพหมอแผนโบราณที่รักษาโรคกระดูกและข้อในประเทศไทย ใน การแพทย์แผนไทยภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเอง, (กรุงเทพมหานคร: เอช.เอน.การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๒.

ต้องรักษาตัวเองด้วย ข้อสำคัญคือจิตใจ ถ้าจิตใจอ่อนแอการรักษาที่ยาก ถ้าคนไข้จิตใจเข้มแข็งมันคงไม่หวั่นไหว อาการไข้ก็จะหายเร็วขึ้น ดังนั้น จิตจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก^{๒๒}

เบญจพรรณ คิงขราภูมิ ได้กล่าวไว้ในหนังสืองานเขียน เรื่อง “สมุนไพรเป็นยา MEDICINAL HERBS ” ว่าสมุนไพร เป็นสิ่งอยู่คู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณกาล แม้ว่าในปัจจุบัน วิทยาการแพทย์จะก้าวหน้าไปสักเพียงใด แต่คุณประโยชน์ของสมุนไพรก็ยังมียาทาต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันของมนุษย์ ผ่านการถ่ายทอดจากบรรพชนที่ได้พิสูจน์ผ่านประสบการณ์ว่า สมุนไพร นั้นเปี่ยมไปด้วยคุณประโยชน์มากกว่าโทษ...^{๒๓}

สิวลี ศิริไล ได้กล่าวไว้ในงานเขียนเชิงวิชาการ เรื่อง “จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล” พระพุทธศาสนากับวิชาชีพพยาบาล ว่า ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของมนุษย์เป็นความทุกข์ มนุษย์ที่อยู่ในภาวะของความเจ็บป่วย คือมนุษย์ที่ประสบกับความทุกข์ การปฏิบัติหน้าที่ของพยาบาลควรดำเนินไปด้วยการเข้าใจเรื่องของความทุกข์เป็นพื้นฐาน คือรู้และเข้าใจว่าผู้ป่วยนั้นเป็นทุกข์ ทุกข์จากอาการของโรค ทุกข์จากความวิตกกังวลในใจ รวมทั้งทุกข์จากเรื่องอื่นๆ เช่น ภาวะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น การปฏิบัติหน้าที่ของพยาบาล ควรเป็นไปเพื่อบรรเทาความทุกข์หรือดับทุกข์ของผู้ป่วยตามความสามารถและความเหมาะสม ขณะเดียวกันผู้ป่วยเองก็ควรที่จะพิจารณาและเข้าใจในเรื่องของความทุกข์เช่นกัน ความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นความทุกข์และเป็นสิ่งธรรมดาที่เราควรพิจารณาให้เป็นนิสสัย มนุษย์จะหลีกเลี่ยงจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นธรรมดาของชีวิตหาได้ไม่ เมื่อประสบกับความเจ็บป่วยพึงทำให้สงบ รับประทานพยาบาลและให้ความร่วมมือปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ พยาบาล เพื่อให้ทุกข์นั้นบรรเทาและหมดสิ้นลงพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้พยาบาลไข้ที่ดีและผู้พยาบาลไข้ที่ไม่ดีไว้ พระไตรปิฎกปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย วัฏฏคตโปถิ คนไข้ที่พยาบาลยาก...^{๒๔}

สรุปความจากหนังสือและเอกสารที่ประมวลมาข้างต้น เป็นเรื่องสมุนไพร องค์ประกอบ และการใช้รักษาโรค แม้บางเรื่องจะกล่าวถึงการรักษาโรคทางจิตใจหรือโรควิญญาณ แต่ยังไม่มีการกล่าวแน่ชัดลงไปถึงหลักการและวิธีการบูรณาการการรักษาโรคด้วยสมุนไพรเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๒๒} พิศะ บุญจริง, การแพทย์แผนโบราณภูมิปัญญาบรรพชน, (ราชบุรี : ธรรมรักษ์การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

^{๒๓} เบญจพรรณ คิงขราภูมิ, สมุนไพรเป็นยา MEDICINAL HERBS. (กรุงเทพมหานคร : ยูโรปาเพรส, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

^{๒๔} สิวลี ศิริไล, จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๔.

๑.๖.๒ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระวิชัย เสงี่ยม กล่าวถึงพืชสมุนไพรที่ปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์พระวินัยปิฎกที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพร”ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ทรงประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกคหบดีในพระนครสาวัตถี ภิกษุทั้งหลายเกิดอาพาธ(ป่วย) กันมาก ในฤดูสารท ถูกต้องแล้ว ยาคุที่ดื่มเข้าไปก็พุ่งออกมา แม้ข้าวส่วยที่ฉันแล้วก็พุ่งออก เพราะอาพาธจึง ชุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณไม่ดี เนื้อตัวสพรั่งด้วยเอ็น พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุ เหล่านั้นชুবผอมโดยทรงตรัสถามพระอานนท์ถึงเหตุที่เกิดขึ้น พระอานนท์ทรงกราบทูลให้ทรงทราบ เหตุที่เกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคประทับในที่สงัดได้มีพระปริวิตกแห่งพระทัยว่าพระองค์จะทรงอนุญาต อะไรเป็นเภสัชแก่ภิกษุอาพาธ ที่มีเภสัชอยู่ในตัวและสมมุติว่าเป็นเภสัชที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก และจะไม่ปรากฏอาหารหยาบ และพระองค์ปริวิตกสืบต่อไปว่า เภสัช ๕ คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นเภสัชในตัวต่อมาพระองค์ทรงอนุญาตน้ำมันเปลว, มูลเภสัช, กสาวเภสัช, ปณณเภสัช , ผลเภสัช, ชตุเภสัช, โลณเภสัช, จุนเภสัช, เนอดิบและเลือดสด เป็นต้น^{๒๕}

พระครูอินทสารวิจักษ์ อินทสโร (กิจไธ) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การรักษาโรค ด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ว่า สมุนไพรที่ใช้รักษาโรคของภิกษุ นอกจากเภสัชทั้ง ๕ แล้วที่ปรากฏใน พระไตรปิฎกยังประกอบด้วยพืชต่างๆ เช่น รากไม้ ใบไม้ ผลไม้ ยาง ไม้ น้ำฟาด เปลือก มูลโค น้ำมันเหลวที่ได้จากสัตว์ เนอดิบ เลือดสด มูลรูกูธ ถ้ำ ดิน สัตว์ แร่ธาตุ สิ่งเหล่านี้ ล้วนได้มาจากธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างภายใน และมนุษย์ก็สามารถนำเอามาทำ เป็นยารักษาโรคต่างๆและบำรุงร่างกายได้การรักษาด้วยยาสมุนไพร โดยการใช้สมุนไพรหลายชนิดผสมกัน หลายอย่างมีทั้งใช้รับประทาน ใช้ทา ใช้หยอด ใช้ฉีดหรือการสูดดมควิน ตลอดจนการใช้หยอดเข้า ทางช่องจมูกการรักษาด้วยการผ่าตัด ในผู้ป่วยที่เป็นโรคเนื้องอกในลำไส้^{๒๖}

ศศิธร เขมาภิรัตน์ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแล สุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย” ว่า ความเป็นของการแพทย์แผนไทย มีรากฐานมาจากอายุเวทของอินเดีย พร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย ปรัชญา แนวคิด และหลักการ จึงได้รับอิทธิพลจากการแพทย์ของ อินเดีย และพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ มุ่งเน้นความเป็นองค์รวม (Holism) ของบุคคลที่ประกอบด้วยร่างกาย (Body) จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีการทำงานที่สัมพันธ์กัน มีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เมื่อใดที่มนุษย์มี ชีวิตเบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ร่างกายของมนุษย์จะเสียสมดุล เกิดการเจ็บป่วย ปรัชญาการแพทย์

^{๒๕} พระวิชัย เสงี่ยม, “วิเคราะห์พระวินัยปิฎกที่เกี่ยวกับพืชสมุนไพร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๒๖} พระครูอินทสารวิจักษ์ อินทสโร (กิจไธ), “การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสธที่ปรากฏใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

แผนไทยถือว่าการเจ็บป่วยนั้นมีสาเหตุมาจากความไม่สมดุลภายในตัวผู้ป่วย หรือไม่สมดุลกับสิ่งภายนอก และสิ่งแวดล้อม เช่น ดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล หรือการวินิจฉัยว่าการเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากที่ร่างกายไม่สมดุลทั้งระบบ ดังปรากฏในคัมภีร์แพทย์แผนโบราณของไทย เช่น คัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย กว่าถึงองค์ประกอบของร่างกายของมนุษย์ความสมดุล ความแปรปรวนอันเป็นที่ตั้งของการเกิดโรค รวมทั้งการบำบัดรักษาด้วยการรักษาสมดุลต่างๆ ในเรื่ององค์ประกอบของร่างกายมนุษย์ที่ประกอบด้วยธาตุสี่คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ^{๒๗}

เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์” พบว่าเป็นความจริงตามพระพุทธานุศาสตร์ที่ว่า อาโรคยาปรมา ลาภา ความไม่มีโรค คือความมีสุขภาพดีเป็นลาภอย่างยิ่ง แต่คนทุกคนจะเป็นคนที่ไม่มีความเจ็บไข้ได้ป่วย เพราะสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ข้อความที่กล่าวนี้หมายถึงความเจ็บป่วยทางกาย ซึ่งต้องรับประทานยาบำบัดไข้หรือต้องไปหาหมอรักษาเยียวยาความเจ็บไข้ได้ป่วยทางกายนั้น ไม่ยกเว้นใครทั้งนั้น พระพุทธเจ้าผู้ทรงคุณูปการมาก พระองค์ก็ยังทรงประชวรเช่นคนสามัญทั่วไป^{๒๘}

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจใน การศึกษาวิเคราะห์สมุนไพรรักษาโรคในพุทธศาสนา เกี่ยวกับยาสมุนไพรรักษาโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธองค์ได้ใช้เป็นพุทธวิธีการบำบัดรักษาโรค เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยของเหล่าภิกษุและพุทธศาสนิกชน ซึ่งยังคงเป็นวิธีการที่มีประโยชน์อย่างมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะการทราบความเป็นมาของการใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการดูแลรักษาสุขภาพ และการรักษาโรคในปัจจุบัน โดยใช้การประยุกต์ใช้ประโยชน์ของยาสมุนไพรรักษาโรคอย่างจริงจังจะเกิดประโยชน์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจการศึกษาความหมายและความเป็นมา องค์ประกอบ และสรรพคุณของสมุนไพรรักษาโรค รวมทั้งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องสมุนไพรรักษาโรคโดยเฉพาะเรื่องธรรมโอสธ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการนำไปปรับใช้กับแนวทางบูรณาการการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยปัจจุบัน เพื่อบำบัดและรักษาโรคในทางพระพุทธศาสนา

ประดิษฐ์ จิระเดชประไพ ได้ศึกษาเรื่องการดำรงอยู่และปรับเปลี่ยนของระบบการแพทย์พื้นบ้าน ศึกษากรณีการใช้สมุนไพรรักษาโรคในจังหวัดพิษณุโลก ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคว่า ยาสมุนไพรมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับพิธีกรรม โดยเริ่มตั้งแต่การปลูกพืชสมุนไพรรักษาโรค

^{๒๗} ศศิธร เขมาภิรัตน์, “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๒๘} เกศินี ลิ้มบุญสืบสาย, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

ก็ต้องเป็นตามฤกษ์ยาม เมื่อจะเก็บมาประกอบเป็นยาก็ต้องเก็บตามฤกษ์ด้วย ในเวลาที่จะรักษาก็จะใช้คาถาอาคมช่วยปลุกเสกประกอบไปด้วย เพราะช่วงเวลาที่เหมาะสมสมุนไพรจะมีฤทธิ์ทางยาสูง ทำให้คนรุ่นหลังเห็นเป็นสิ่งมกมาย แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าการใช้พิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นเรื่องของจิตวิทยาอย่างหนึ่งรวมทั้งเป็นวิทยาศาสตร์ด้วย ยาสมุนไพรจึงเป็นการรักษาทางกาย การใช้พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องการรักษาอาการทางใจ^{๒๙}

หิมาพรณ รักแตงาน “การบำบัดโรคตามแนวทางการแพทย์ตะวันตกและพระพุทธศาสนาเถรวาท” นำเสนอว่า การบำบัดโรคตามแนวทางของการแพทย์ตะวันตกและพระพุทธศาสนาเถรวาท การแพทย์แนวลดส่วนอันเป็นกระแสหลักของการแพทย์ตะวันตกมีจุดเน้นในการรักษาที่อวัยวะที่เกิดพยาธิสภาพ แต่ปัจจุบันได้มีการยอมรับว่า ความเครียดซึ่งเป็นสภาวะทางจิตใจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของโรคทางกาย สมมติบำบัดความเครียดจึงได้รับความสนใจมากขึ้น เป็นการยอมรับว่าโรคเกิดจากการขาดดุลยภาพของชีวิต อันเป็นแนวคิดของการแพทย์แนวองค์รวม สำหรับการบำบัดโรคตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นพบว่า แนวทางการบำบัดโรคเป็นแนวทางผสมผสานทั้งการรักษาที่อวัยวะที่เกิดโรค เช่น การผ่าตัด การใช้ยา และที่น่าสนใจคือการรักษาทางจิตใจ เป็นต้นว่า การรักษาสังขารจา ความศรัทธาและพุทธานุภาพ การปฏิบัติสมาธิทั้งแนวสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน การบำบัดจิตเจ้านั้นปรากฏว่าสามารถรักษาโรคทางกายได้ เช่น เมื่อพระโมคัลลานะและพระมหากัสสปะซึ่งอาพาธอยู่ ได้พิจารณาข้อธรรมในโพฆณค ๗ จึงหายจากอาการอาพาธ เช่นเดียวกับพระพุทธองค์ทรงหายจากอาการประชวร จุดเชื่อมโยงระหว่างการแพทย์แนวตะวันตกและพระพุทธศาสนา คือ การยอมรับถึงความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต ความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่างการบำบัดรักษาโรคทั้งสองคือ มุมมองที่มีต่อความเครียดหรือความทุกข์ การแพทย์ตะวันตกมองว่า ความเครียดเป็นต้นเหตุของโรคทางกาย การแก้ปัญหาที่ต้นเหตุก็โดยการลดความเครียด สมาธิจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยลดความเครียดในทัศนะของแพทย์ตะวันตก ในขณะที่พระพุทธศาสนาองความเครียดหรือความทุกข์ว่าเป็นเพียง “ผล” ของวงจรปฏิบัติสมุปปาท ซึ่งต้องใช้วิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เห็นสิ่งต่างๆ ตามเป็นจริงจึงสามารถแก้ไขได้ คนที่มีจิตใจอ่อนแอมีแนวโน้มที่จะหยาบเสพติดเป็นทั้งที่พึ่ง คนที่มีกามราคะสูงมีการประพฤติดีกในกาม มีความเสี่ยงที่จะติดเชื้อเอชไอวีเพราะพฤติกรรมทางเพศของตนเอง คนที่วิตกกังวล เจ้าคิดเจ้าแค้น มีความเสี่ยงสูงที่จะเป็นมะเร็ง วิธีป้องกันโรคร้ายเหล่านี้คือ รักษาจิตใจให้อยู่ในดุลยภาพโดยการฝึกสมาธิ ผู้ป่วยที่ฝึกสมาธิมีการเปลี่ยนแปลงในระดับความคิด ซึ่งส่งผลถึงพฤติกรรมและการบำบัดโรคทางกาย ผู้ป่วย

^{๒๙} ประดิษฐ์ จิระเดชประไพ, การดำรงอยู่และปรับเปลี่ยนของระบบการแพทย์พื้นบ้าน ศึกษากรณีการใช้ยาสมุนไพรในจังหวัดพิษณุโลก, ปริญญาโท ค.ศ.ค., (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

หลายรายมีสุขภาพทางกายดีขึ้น หรือแม้ไม่อาจบำบัดโรคทางกาย แต่ความทุกข์ใจอันเนื่องมาจากความวิตกกังวลเกี่ยวกับโรคทางกายย่อมจางคลายลง^{๓๐}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษา รวบรวม เรียบเรียงเรื่องพืชสมุนไพรที่เป็นยา บำบัดและรักษาโรคในพระพุทธศาสนา จากเอกสารทั้งปฐมภูมิ (Primary Document) คือ พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Document) คืออรรถกถา ตลอดจนคัมภีร์ต่างๆ ที่สำคัญ

๑.๗.๒ ศึกษา รวบรวม เรียบเรียงเรื่องการแพทย์แผนไทยเพื่อรักษาโรคจากเอกสารหนังสือทางวิชาการ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ ศึกษาวิเคราะห์พืชสมุนไพรทางการแพทย์แผนไทยเพื่อรักษาโรค จากที่ได้ศึกษาเรื่องพืชสมุนไพรที่เป็นยาและการแพทย์แผนไทยเพื่อรักษาโรคในพระพุทธศาสนา และวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามหลักการแพทย์แผนไทย

๑.๗.๔ สรุปวิเคราะห์ผลการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

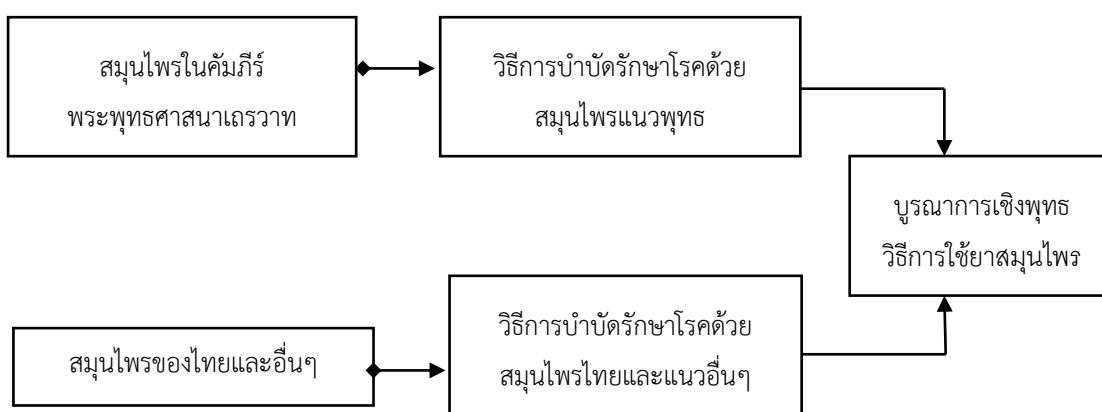
ในการวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวคิดความหมายและความเป็นมาของยาสมุนไพรที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๕ มหาวรรค ภาคที่ ๒ ว่าด้วย เกสัชชขันธกะ แห่งพระไตรปิฎก และเพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องสมุนไพรในพระไตรปิฎกที่ใช้รักษาและบำบัดโรค โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาจากเอกสารทุกประเภทที่ใช้อ้างอิงในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ประกอบด้วย การค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก และจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) จากอรรถกถา ฎีกา และจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการใช้เอกสารที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์แห่งสมุนไพรกับการรักษาบำบัดโรค ซึ่งสืบค้นได้จากเอกสาร วารสาร บทความ และรายงานการวิจัย

^{๓๐} หิมาพรรณ รักแตงาน, “การบำบัดโรคตามแนวทางการแพทย์ตะวันตกและพระพุทธศาสนาเถรวาท”, .นิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

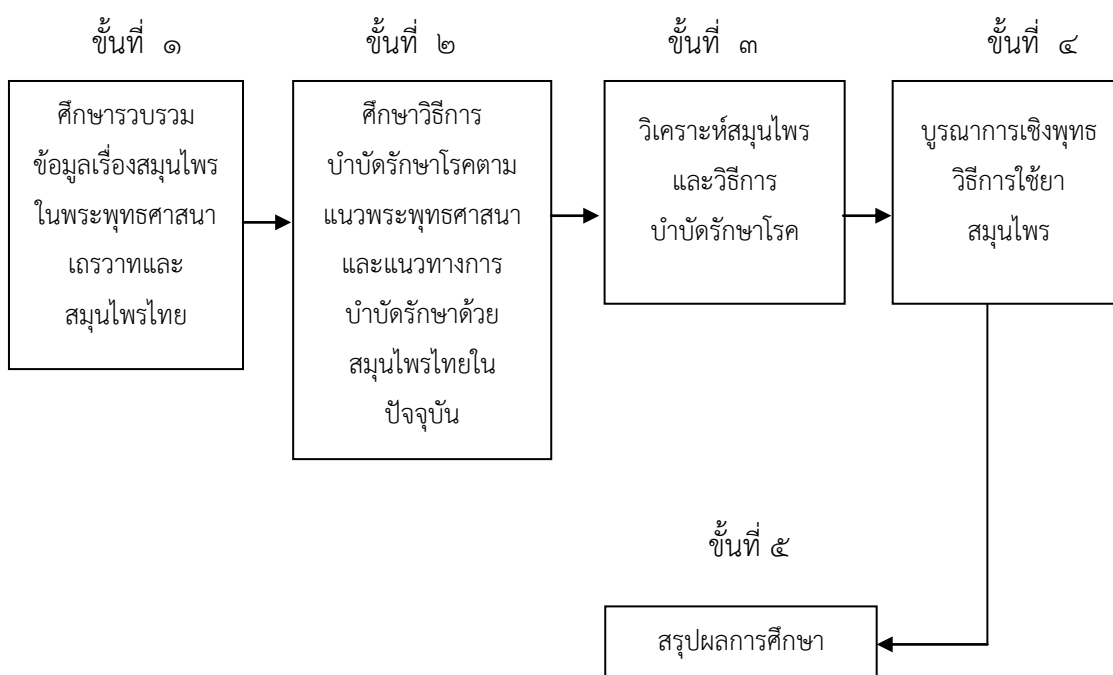
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “วิธีใช้ยาสมุนไพรเชิงพุทธบูรณาการ” สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

๑.๘.๑ กรอบแนวความคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๘.๒ กระบวนการวิจัย (Research Process)

๑.๘.๓ ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นที่ ๑ ศึกษารวบรวมข้อมูลเรื่องสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาทและสมุนไพรของไทย เพื่อแสดงให้เห็นถึงจำนวน ประเภท ลักษณะของสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาและสมุนไพรของไทย

ขั้นที่ ๒ ศึกษาเรื่องโรคและวิธีการรักษาโรคตามแนวพระพุทธศาสนาและแนวทางการรักษาด้วยสมุนไพรไทย รวมทั้งการรักษาแบบแพทย์ทางเลือกอื่นๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการรักษาโรคทางกายและโรคทางใจนั้นมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันและจำเป็นที่จะต้องรักษาอย่างถูกต้อง

ขั้นที่ ๓ วิเคราะห์สมุนไพรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและสมุนไพรไทย

ขั้นที่ ๔ บูรณาการเชิงพุทธวิธีการรักษาด้วยสมุนไพร

ขั้นที่ ๕ การสรุปผลการวิจัย ผู้วิจัยจะนำผลการวิจัยจากขั้นตอนที่ ๑, ๒, ๓ และ ๔ มาสรุปผลการศึกษาวินิจฉัยว่ามีผลการวิจัยอย่างไร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อที่ได้ตั้งไว้หรือไม่ และนำเสนอผลสรุปการวิจัยไว้ในเนื้อหาของบทที่ ๕

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๙.๒ ทำให้ทราบวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบัน

๑.๙.๓ ได้รับความรู้เรื่องบูรณาการวิธีการใช้ยาสมุนไพรตามการแพทย์แผนไทยในปัจจุบันกับวิธีการใช้ยาสมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา